

УДК 398(=16):167](439)“195/202”

DOI <https://doi.org/10.15407/slavicworld2024.23.003>

МУШКЕТИК ЛЕСЯ

докторка філологічних наук, членкиня-кореспондентка НАН України, провідна наукова співробітниця відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5958-0044>

Mushketyk Lesia

a Doctor of Philology, a corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine, a chief research fellow at the Ukrainian and Foreign Folkloristics Department of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5958-0044>

Бібліографічний опис:

Мушкетик, Л. (2024) Дослідження фольклору слов'янських нацменшин Угорщини в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. *Слов'янський світ*, 23, 3–35.

Mushketyk, L. (2024) Research of the Folklore of Slavic National Minorities of Hungary at the Late 20th – Early 21st Century. *Slavic World*, 23, 3–35.

ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРУ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАЦМЕНШИН УГОРЩИНИ В КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація / Abstract

Вивчення народної культури, фольклору національних спільнот власної країни є давньою традицією в Угорщині, а починаючи від 50–70-х років ХХ ст., воно виходить на нові організаційні та дослідницькі рівні, включно з діяльністю Академії наук Угорщини, Угорського етнографічного товариства, Етнографічного музею в Будапешті, місцевих музеїв, архівів та університетів. Нині на території країни нараховують

13 нацменшин, найчисленніші з них – циганська, німецька, румунська, далі йдуть словацька, українська, хорватська, болгарська, польська, русинська та ін.

Актуальність статті зумовлена комплексом проблем, пов'язаних із питаннями спільного проживання, комунікування різноманітних спільнот у глобалізованому світі, їхньою самоідентифікацією, збереженням власної мови й культури, національних традицій.

Мета та завдання дослідження – окреслення основних тенденцій розвитку славістичної фольклористики в Угорщині в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., а саме в середовищі нацменшин; розгляд основних етапів цього процесу, фіксації, публікації та дослідження фольклору слов'ян, основної тематики та проблематики, діяльності окремих учених та інституцій тощо.

У розглядуваний період в Угорщині триває збирання фольклору та етнографії. Зібраний матеріал частково оприлюднено у вигляді науково-популярних і наукових збірників, посібників, підручників, репертуарного матеріалу та ін. На основі цих відомостей здійснюють подальші студії, відтак широке висвітлення отримала народна культура найчисленніших слов'янських спільнот країни. Найбільшу увагу дослідників привертає обрядовий фольклор, переважно народного календаря; отримали висвітлення й ліричні пісні, балади, прозові жанри – казки, перекази, легенди тощо. Дослідження є різноплановими, можуть охоплювати окремі регіони, місцевості, села, а також групу жанрів чи окремі жанри, теми, сюжети, персонажів тощо. У зв'язку із цим виникають і такі аспекти розгляду, як роль фольклору в національній культурі, проблеми національної ідентифікації, популяризації, збереження та оновлення народних традицій, історизму уснопоетичної творчості, фольклоризму та фольклоризації.

У країні від 1975 року систематично публікують спеціальні щорічники – двомовні збірки досліджень (як загальні, так і по окремих національностях), проведено низку міжнародних конференцій, триває активне співробітництво з країнами основного етносу.

Ключові слова: Угорщина, слов'янські нацменшини, фольклор, збирання, вивчення, жанри, теми, історизм, взаємовпливи.

The study of folk culture and folklore of national communities in Hungary is a long-standing tradition, and since the 1950s and 1970s it has been moving to new organizational and research levels, including the activities of the Hungarian Academy of Sciences, the Hungarian Ethnographic Society, the Ethnographic Museum in Budapest, local museums, archives, and

universities. Today, there are 13 national minorities in the country, the most numerous of which are Gypsy, German, Romanian, followed by Slovak, Ukrainian, Croatian, Bulgarian, Polish, Ruthenian, and others.

The relevance of the article is caused by a set of problems related to cohabitation, communication of various communities in the globalized world, their self-identification, preservation of their own language and culture, national traditions.

The purpose and tasks of the study are to outline the main trends in the development of Slavic folkloristics studies in Hungary in the late twentieth and early twenty-first centuries, namely among the national minorities; to examine the main stages of this process, the recording, publication, and research of Slavic folklore, the main topics and issues, the activities of individual scholars and institutions, etc.

Hungarian scholars have continued to collect folklore and ethnography during the period under review. The collected material is partially published in the form of popular scientific and academic collections, manuals, textbooks, repertoire material, etc. Further research is being carried out based on this information, so that the folk culture of the country's largest Slavic communities is widely covered. Most researchers' attention is drawn to ceremonial folklore, mainly the folk calendar, and lyrical songs, ballads, as well as prose genres such as fairy tales, legends, and so on. The study is diverse, covering individual regions, localities, villages, or a group of genres, or individual genres, themes, plots, characters, etc. In this regard, such aspects of consideration as the role of folklore in national culture, problems of national identification, popularization, preservation of folk culture, historicism of oral poetry, folklore and folklorisation arise.

Special yearbooks have been publishing systematically in the country since 1975. These are bilingual collections of research, both general and on individual nationalities, a number of international conferences have been held, and active cooperation with the countries of the main ethnic group continues.

Keywords: Hungary, Slavic national minorities, folklore, collection, study, genres, themes, historicism, mutual influences.

Вступ. До складу історичної Угорщини входили різні (серед них чимало слов'янських) етнічні спільноти, структура і склад яких із часом змінювалися. Нині на території країни нараховують 13 нацменшин, найчисленніші з них – циганська, німецька, румунська, далі йдуть словацька, українська, хорватська, болгарська, польська, русинська та ін. Угорський

уряд розробив закони про нацменшини (1993, 2011), інші мовні та освітянські документи й програми, у країні створено державні та місцеві самоврядування, які надають чималу підтримку справі збереження мови й культури нацменшин.

Актуальність статті зумовлена комплексом проблем, пов'язаних із питаннями спільного проживання, комунікування різноманітних спільнот у глобалізованому світі, їх самоідентифікацією, збереженням власної мови і культури, національних традицій.

Мета та завдання дослідження – окреслення основних тенденцій розвитку славистичної фольклористики в Угорщині в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., зокрема в середовищі нацменшин; розгляду основних етапів цього процесу, фіксації, публікації та дослідження фольклору слов'ян, основної тематики й проблематики, діяльності окремих учених тощо.

Дослідження народної культури, фольклору національних спільнот власної країни є давньою традицією в Угорщині, а починаючи від 50–70-х років ХХ ст., воно виходить на нові організаційні та дослідницькі рівні. У налагодженні роботи значну роль відіграють Академія наук Угорщини, Угорське етнографічне товариство, Етнографічний музей у Будапешті, місцеві музеї, архіви, університети. У рамках Угорського етнографічного товариства функціонує Відділ національностей, метою і завданням якого є згуртування збирачів і дослідників національної тематики, надання допомоги у справі публікації етнографічних видань і т. ін. Далі триває публікація етнологічної дослідницької серії «Угорські нацменшини» (*Magyarországai nemzetiségek*), спершу під головною редакцією І. Балашши, а від 1985 року – З. Уйварі. Виходять сербські, хорватські, македонські, словацькі, румунські, німецькі та інші наукові збірки, такі як «Етнографія словаків в Угорщині» (*Národopis Slovákov v Maďarsku*), «Етнографія південних слов'ян в Угорщині» (*Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*), згодом з'явилися окремі збірки по сер-

бах, хорватах, словенцях: «Етнографія сербів в Угорщині» (*Etnografija Srba u Mađarskoj*), «Етнографія хорватів в Угорщині» (*Etnografija Hrvata u Mađarskoj*), «Етнологія словенців в Угорщині» (*Etnologija Slovencev na Mađarskem*). Від 1996 року публікують ще дві періодичні збірки досліджень різних національностей – «Вибране з етнографічних видань угорських нацменшин» (*Válogatás a magyarországi nemzetiségek köteteiből*) та «Праці з етнографії болгар, греків, поляків, вірмен, русинів» (*Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából*) під ред. Е. Еперйешши. Статті публікують кількома мовами – угорською, однією зі слов'янських та резюме англійською.

Від 1975 року спільними зусиллями Угорського етнографічного товариства, Товариства з поширення наукових знань, місцевих культурних осередків у м. Бекешчабі, де поряд з угорцями живуть інші національності, ініційовано проведення серії унікальних зібрань під загальною назвою «Міжнародні етнографічні конференції з досліджень національностей у Бекешчабі» (*Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia – BNNNK*), у яких беруть участь також дослідники із сусідніх та віддалених від Угорщини країн. Так, V Конференція (1995) проходила під гаслом «Зустріч культур – конфлікти культур». VI Конференція (1998) називалася «Тисячолітне проживання в Карпатському регіоні». Остання (VII) Конференція (2001) іменувалася «Національні культури на зламі століть (шанси, можливості, заклики)». Матеріали форумів надруковано в окремих збірниках, кожен під загальною назвою – «Доповіді Міжнародної етнографічної конференції з дослідження національностей у м. Бекешчабі» (*A Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*). Спільно із сербськими, хорватськими, словенськими інституціями було підготовлено кілька зібрань під назвою «Угорсько-югослов'янські фольклорні конференції», матеріали яких друкувалися у збірниках серії «Фольклор і традиція».

У 1984 році в м. Мішкольці тривала регіональна конференція «Інтеретнічні зв'язки в Північно-Східній Угорщині», яка отримала продовження 1996 року під назвою «Нові результати досліджень міжетнічних зв'язків», де було розглянуто фольклор і етнографію порубіжних областей країни.

Аналіз досліджень та публікацій. Огляди фольклористичних студій з означеної тематики подали у своїх працях Андраш Крупа [37] та Анна Дівічан [26, р. 63–71] – щодо словаків, Марія Кішш [30]; Ерньо Еперйешши [6, р. 152–162] – щодо південних слов'ян; цим питанням присвячено кілька розділів монографії Лесі Мушкетик [1].

Збиранню та дослідженню фольклору національних спільнот в Угорщині приділяють увагу науковці університетів, зокрема на кафедрі етнографії Будапештського університету ім. Лоранда Етвеша. У Дебреценському університеті окрема дослідницька група під керівництвом Золтана Уйварі вивчала питання міжетнічних зв'язків у народній культурі Східної і Північної Угорщини, а ще Закарпаття – в Україні (у середовищі угорців, словаків, українців, поляків). Значну підтримку збереженню та розвою культури національних спільнот надають країни основного етносу, такі як Словаччина, Словенія, Хорватія, Сербія. У 1990 році Федерація угорських словаків, за ініціативи словакознавиці Анни Дівічан, заснувала Словацький дослідницький інститут у Бекешчабі; від 2001 року він отримав назву «Інститут досліджень словаків Угорщини». Метою Інституту в інтересах збереження словацької мови, культури і традицій стало наукове вивчення минулого і сучасного стану суспільних процесів угорських словаків. Він діє як інтердисциплінарна інституція, проводить історичні, етнологічні, культурноантропологічні, лінгвістичні, соціологічні дослідження, вагомою є його педагогічна та едиційна діяльність.

Основна частина. Аналізований період кінця ХХ – початку ХХІ ст. був одним із найпродуктивнішим у сфері збиран-

ня та вивчення слов'янського фольклору Угорщини. У цей час нагромаджено чималий польовий матеріал, триває його подальша фіксація, систематизація, публікація в періодичі та різнопланових тематичних, регіональних збірках, кількість яких із часом зростає. Підготовлені видання слугують не лише справі збереження та популяризації народної культури, зокрема як репертуарний матеріал, посібники для вивчення мови, культури, виховання молодого покоління, а є також об'єктом наукових розвідок учених. Чимало важливих теоретичних і практичних питань науковці порушують у передмовах до книг; фольклорні матеріали загалом подають у контексті історичних, етнографічних, краєзнавчих та інших відомостей тощо.

Кілька збірок уснопоетичної творчості уклад Іштван Ламі (1925–2010) – угорський етнолог, фольклорист, громадський діяч, який значною мірою організовував і спрямовував культурне життя угорських словаків, чимало зробив у справі вивчення та популяризації народного танцю. Ламі фіксував і публікував словацькі обряди, пісні, казки та балади з різних регіонів Угорщини, проводив порівняльні дослідження. Серед найвагоміших його збірок – книга словацькою мовою «Словацькі народні балади в Угорщині» (*Slovenske ľudove balady v Maďarsku*, 1981), яка є першим виданням словацьких балад країни; він підготував також кілька пісенних збірок – «Як я заспіваю. Словацькі народні пісні» (*Keď si ja zaspievam – Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku*, 1987), «Ліс, ліс, темний ліс. Народні балади та обрядові пісні угорських словаків» (*Erdő, erdő, sötét erdő – Magyarországi szlovák népballedák és szokásdalok*, 2001), ігор та обрядів «Звичаї календарного року та народні ігри» (*Výročné zvuky a ľudové hry*, 1984). Із прозових жанрів Ламі оприявнив книгу: «Чарівна скрипка: народні казки, перекази, легенди угорських словаків» (*Varázshegedű – Magyarországi szlovák népmesék, mondák, legendák*, 2002).

Упродовж усього життя збирав та вивчав фольклор угорських словаків відомий етнолог, громадський діяч із Бекешчаби, ініціатор і один з організаторів міжнародних конференцій у цьому місті Андраш (Ондрей) Крупа (1934–2015). Основні терени його досліджень – народна культура словаків Задунав'я (Дунантула), зокрема світ обрядів та вірувань. Крупі належить значна кількість публікацій збірників словацького фольклору та досліджень із цієї проблематики. Передусім згадаймо його видання казок, що він їх почав фіксувати ще в молоді роки в рідному селі Чанадалберті, переважну частину якого складають чарівні та жартівливі казки, є також казки про тварин. Ці твори виявилися оригінальними; більшість їх варіантів опубліковано вперше; вони збагачують скарбницю словацького фольклору. В угорській фольклористиці тривалою є традиція публікації казок за репертуаром казкаря, що дає змогу простежити зв'язок творів із місцевими звичаями тощо. У 1984 році вийшов збірник Крупи «Казки тітоньки Жофки» (*Zsofka néni mesei*) [39], у якому він умістив рідкісний фольклорний матеріал – репертуар відомої казкарки, що розповідала твори словацькою та угорською мовами. Це переважно чарівні та соціально-побутові казки, жарти, анекдоти. Текстам передує ґрунтовний вступ-дослідження Крупи, у якому йдеться про «відкриття» ним тітоньки Жофки (Жофії Фаркаш), історію розвитку казкової прози на території Угорщини, її поступовий занепад і трансформацію в інші жанри. Крупа описує життєвий шлях казкарки, нагромадження нею виконавського досвіду та його джерела, особливості оповіді, аудиторію тощо.

Чимало збірників і досліджень з хорватського фольклору за підтримки Етнографічного музею ім. Ласло Мандокі області Бараня зібрав і оприлюднив хорватський етнолог, письменник, перекладач, публіцист Дьордь (Джуро) Франковіч (1945–2016). Він видав також книги казок, цінність яких нині полягає в тому, що цей жанр дуже швидко зникає з побуту-

вання, тож тексти втрачаються назавжди. Казковий матеріал для своєї збірки «Дерево посеред Подравіни: народні казки» (*Drvo nasred Podravine: Usmene pripovijetke*, 1986) він записав у хорватів вздовж р. Драви. У передмові укладач подає історію переселення хорватів на територію Угорщини, виокремлює їх етнографічні групи. Він свідчить, що казки не стилізовані, а подано живою розмовною мовою, тобто вони автентичні. Франкович описує також умови виконання творів у минулому, згадує популярних серед народу хорватських казкарів Івана Пандура, Андрія Гідега та ін. Свої спостереження він продовжив у книзі «Золоті нитки. Казки з Подравіни» (*Zlatne niti : usmene pripovijetke iz Podravine*, 1989). У ній він розповів про талановитих хорватських казкарів, від яких записував фольклор. Це брати Пандури – Іван та Йозо, Марк Гояк, Ката Дудаш-Скрайчич та ін., яким, як він пересвідчився, відомі також оповіді про косівських юнаків, Марка Кралевича тощо. Франкович записував також інші фольклорні жанри, зокрема, в околицях Будапешта він зафіксував дитячий фольклор – хорватські ігри, пісні, лічилки, колискові пісні тощо [18]. Матеріал подано за регіонами: записи з Барані (етнографічні групи хорватів – босняки і шокаци), Радіща, Подравіни і Шомода, Помур'я. Франкович наголошує на ролі усної народної творчості у вивченні дитиною рідної мови, культури, її збереження в хорватських поселеннях Угорщини. Дослідникові належить збірка 50 хорватських оповідань та анекдотів із Подравіни під назвою «Крікус-кракус» [17], до якої ввійшли такі розділи, як народні біблійні перекази, еротичні оповідання, анекдоти, казки про тварин. Тексти є оригінальними, часто гумористичними, у наративах діють такі персонажі, як Піп, Солдат, Мудрий швець, Жінка, Дівчина та ін. Укладач характеризує своїх інформаторів, особливості їх творчої манери, улюблені жанри тощо.

Ціле число «Етнографії південних слов'ян Угорщини» (*Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*) за 1993 рік [9] при-

свячене публікації архаїчних молитов і церковних пісень сербів, хорватів та словенців, укладених відомим угорський педагогом, етнологом, бібліографом, дослідником фольклору південних слов'ян Ерньо Еперйешши (1929–2022). У 1975–2006 роках Еперйешши очолював відділ нацменшин Угорського етнографічного товариства, був організатором багатьох міжнародних етнологічних конференцій та симпозіумів. Основна тематика його досліджень: історична доля обійсть Угорщини в першій половині ХХ ст.; національне питання в Карпатському басейні; традиційна культура нацменшин країни (сербів, хорватів, словенців, німців, циган), зокрема вірування, казки, обряди. У досі маловивчених народних молитвах слов'ян відбилися різні історичні прошарки релігійного фольклору. Тут можна натрапити на згадки про язичницьку епоху, тексти літургії, елементи апокрифів тощо. До збірки ввійшло 280 текстів угорських католиків – хорватів і словенців, дещо менше молитов, пісень та замовлянь православних сербів, більшість яких зібрав сам автор, інші фольклористи; увійшов сюди й матеріал із зібрань ХІХ ст. Еперйешши записав також наративи від талановитого хорватського оповідача Андраша Гідеґа «Пише листа Янко Сибинянін: народні казки, юнацькі пісні й перекази Андрія Гідеґа з Марінаца в Угорщині» (*Šalje pismo Sibirjanin Janko: narodne pripovijetke, prepričane junačke pjesme i predanja Andrije Hidega iz Marinaca u Mađarskoj*, 1998). До збірки, крім казок, увійшли героїчні пісні у прозі й міфологічні перекази. У передмові автор дає детальні відомості про казкаря, що походив з області Шомодь (пізніше Бараня), від якого він встиг записати 26 соціально-побутових і чарівних казок з архаїчними елементами. З переказів у книзі репрезентовано оповіді про Марка Кралевича та інших героїв.

Зібрані тексти дають багатий матеріал для майбутніх вивчень ученими, які мають можливість оприлюднювати свої спостереження на сторінках уже згадуваних збірників тощо.

Ці розвідки можуть відображати різні аспекти досліджень – стан фольклорної традиції в певному регіоні чи місцевості, її історичний розвиток і питання трансмісії, розгляд окремого жанру, виду, теми чи персонажа / персонажів, певних теоретичних проблем – фольклоризм, компаративні дослідження, питання виконавства тощо.

На ниві словакознавства активно працювала словацька дослідниця, викладачка Будапештського університету ім. Лоранда Етвеша Анна Дівічан (1940 р. н.), головними теренами досліджень якої є взаємозв'язки народної, церковної та професійної культури, словацькі поселення в Угорщині; взаємовпливи в мові культурі нацменшин; дво- й багатокультурність тощо. Дівічан, котра вже багато років поспіль вивчає словаків Угорщини та їхній фольклор, різноманітні аспекти функціонування культури нацменшин, узагальнила свої спостереження в таких книгах, як «Угорські словаки» (*A magyarországi szlovákok*, спільно з А. Крупою, 1999), «Виміри існування та культури національностей» (*A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói*, I–II, 2003). До її монографії «Мова, культура, спільнота: угорські словаки» (*Anyanyelv, kultúra, közösség: A magyarországi szlovákok*, 1993) увійшли розділи про національні особливості угорських словаків, форми і версії вияву мовних і культурних цінностей, етнокультурні зміни в поселенні Репашгута, зміни в традиційній культурі та ін. Дівічан зазначає, що «закономірним є явище, коли, крім мови, окремі обряди, пов'язаний з рідною мовою фольклор певної місцевості далі зберігають – навіть коли втрачено мову – національно-етнічні особливості, типові ознаки спільноти» [22, р. 56]. Далі авторка здійснює огляд фольклору поселення Репашгута й відзначає його основні риси: а) уснопоетична традиція найкраще збереглася в таких жанрах, як народна пісня і перекази про міфологічних тварин; б) незважаючи на відокремленість села, у деяких жанрах швидко відбулася зміна мови; в) ще й досі тут живуть і функціонують певні обря-

ди рідної мовою, носіями яких можуть бути 10–14-літні. Таке збереження мови та фольклору автор пояснює етнічною відокремленістю, гомогенністю села.

Побутування сучасного фольклору на території Угорщини позначене певними особливостями. Так, А. Дівічан виокремлює дві форми його поширення в угорських словаків, що, зрештою, вона вважає властивим усьому населенню [23]. Це так звані спонтанність і культурне втручання. Під «спонтанністю» вона розуміє континуум, продовження існування певного звичаю без переривання його первісної функції, місця й часу проведення. «Культурне втручання» тісно пов'язане з культурною політикою, з породженим нею фольклоризмом. Дівічан вирізняє кілька періодів такого «втручання», свідчить, що нова тенденція в розвитку фольклоризму почалася від 1970-х років і характеризується залученням населення до фольклорних конкурсів та фестивалів.

Методологічні питання Дівічан порушує у своїй статті «Фольклористичні дослідження національно-етнічної культури» (*A nemzetiségi-etnikai kultúra folklorisztikai kutatása*, 1994) [24], де розглядає діяльність дослідників, а також установ, які впродовж кількох останніх десятиріч цікавилися традиційною культурою і життям національних спільнот.

Як і інші фольклористи, дослідниця приділяє чимало уваги актуальним нині питанням асиміляції, зміни мови, двомовності, запозичень у фольклорі. Одне з її завдань – простежити зміни в мові різного типу мовних островів угорських словаків [25]. На конкретних прикладах Дівічан демонструє різноманітні форми вияву двомовного фольклору та зупиняється на двох головних типах змін мови фольклору, внаслідок яких або фольклор, що виконувався рідною мовою, стає іншомовним, угорськомовним, або словацьке населення запозичує угорські обряди, фольклорні жанри разом із мовою. Закономірності творення та існування двомовних етнічних моделей культури розглядає науковиця у статті «Де кілька пи-

тань культури мовних островів (на прикладі угорських словаків)» [26]. Вона зауважує, що ці моделі формувалися протягом тривалого історичного періоду, і цей процес досі не завершився. Спільне угорсько-словацьке проживання відобразилося, щоправда, по-різному, на трьох основних прошарках культури: народних віруваннях, релігійній та елітній (громадській) культурі.

Переважна частина праць угорських славістів присвячена аналізу окремих жанрів слов'янського фольклору країни. Чи не найбільшу увагу привертають обряди й обрядова поезія як суттєва частина традиційної культури, у якій віддзеркалюється світогляд народу в різні періоди його історичного розвитку. У цих студіях висвітлено факти збереження того чи того обряду та пісень, що його супроводжують, давні та нові форми його побутування, розглянуто міжетнічні зв'язки, питання багатомовності тощо. Більшість розвідок торкається розгляду народної культури певного регіону, місцевості, поселення. Так, про словаків с. Пілішсенткерестена йдеться в статті Юлії Сабоне Марлок [43]; календарні, весільні обряди та фольклор словацького поселення Шошкут [45] проаналізувала Каталін Уйгазі, що народилася і провела там свої дитячі і юнацькі роки. Андраш Крупа висвітлив тогочасний стан обрядів міста Оросланя [36], а також словаків міста Ніредьгази, які називають себе «тірпаками» [35].

Андраш Крупа зробив найбільший внесок у вивчення словацької обрядовості та вірувань Угорщини. Його студії побудовані на матеріалі з різних місцевостей, однак найбільше зразків він зібрав у Бекешчабі та околицях, своєму рідному краї. У своїх працях він ставить за мету простежити зміни в традиційній культурі словаків, демонструє прекрасне знання обрядового матеріалу різних народів, напрацювань із цих питань, проводить паралелі та зіставлення. Дослідник зробив низку цікавих висновків щодо міжетнічних контактів, запозичень у фольклорі словаків та угорців. Він зазначає, що

прагнув «з допомогою наведених прикладів показати конкретні взірці спільного проживання у словаків, які розселені дисперсно, і в угорців, які живуть впереміш або навколо них в умовах значних міжетнічних взаємовпливів» [35, р. 53]. Крупа визначив так звану закономірність балансу співжиття, уважаючи, що процеси передачі-запозичення є активними тоді, коли народна культура обох національностей живе й розвивається, ілюструючи це прикладами спільних ритуалів і вірувань у різні святкові дні зимового циклу, яким він присвятив чимало праць.

Узагальнювальним дослідженням з розглядуваної проблематики стала фундаментальна тритомна праця Андраша Крупи про народні обряди словаків Угорщини та Румунії [38], погруповані в книгах за народним календарем. У передмові до першого тому дослідник перераховує фактори, що вплинули на формування своєрідних рис звичаїв та обрядів словаків, такі як їхні міграції в минулому з різних місцевостей Словащини, вплив сусідньої угорської та румунської культури тощо. Крупа виокремлює три історичні нашарування культури в місцевих словаків. Одне з них репрезентує уцілілу ще до переселення традицію; друге є результатом сформованої в анклавах внутрішньої міграції; третє, що виникло в результаті зв'язків із сусідніми спільнотами, репрезентує прошарок, що постав у процесі передачі-запозичення. З огляду на це словацькі обряди складають гетерогенну, різнобічну картину. До першого тому студій увійшов пізньоосінній період і час безпосередньо перед Різдом – дні Свв. Міхала, Лукаша, Ондreja, Мікулаша, Люції та ін. Описи обрядів є детальними, із численними прикладами віршованих і прозових текстів, часто з нотами. Це переважно тексти словацькою мовою, зрідка угорські, з перекладом. Найбільше уваги присвячено дням Мікулаша та Люції. Крупа робить висновок: з одного боку, розглядувані словацькі календарні обряди та вірування є органічною частиною словацької культури, з іншого – вони

не уникли запозичень, а це доводить їх творчу силу і можливість адаптації. У другому томі представлено різдвяний цикл у вужчому розумінні – від самого Різдва до Водохреща, зокрема детально описано дійства на Щедрий вечір, Св. Сільвестра, Новий рік, трьох королів. Крупа наводить паралелі до інших обрядів і текстів, наголошує на інтегральній ролі християнства в даний період народного календаря. Третій том містить обряди й пісні від «половини зими до кінця літа», а також звичаї та вірування, пов'язані з днями тижня. Так, розлого висвітлено перебіг дійств на Масницю – у цей час проганяють втілення зими й смерті – *марморену чи морену, кіселицу / кісель*, інтерпретуючи в піснях відповідні дії. Усебічно розглянуто різноманітні весняні свята, вигін худоби на Юрая, а ще Трійцю, Пасху та пасхальний тиждень. Далі Крупа аналізує приписи й вірування, пов'язані з днями тижня. До кожного тому автор долучає солідну бібліографію.

Результатом багаторічного збирання словацьких вірувань стала фундаментальна монографічна робота А. Крупи «Світ вірувань словаків Південно-Східної Угорщини» (*A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága*) [33]. Основним завданням дослідник ставить огляд формування, функціонування, розвитку новіших і давніх словацьких вірувань, подає опис міфічних, демонологічних істот. Учений зазначає, що зібраний матеріал, з одного боку, демонструє багато спільного з матеріалом материкової країни, з іншого – у ньому відбилися зв'язки словаків з угорцями.

Про текстуальні особливості формул замовлянь угорських словаків підготувала дослідження Марія Жилак [46]. Вона називає основні елементи формули: а) хвороба присутня як матеріальна дійсність, що спонукає до виконання низки дій; б) мета – це усунення хвороби, елемент дійсності, що має реалізуватися в майбутньому; в) засоби досягнення мети, якість

і кількість яких може бути різною; у певного типу хвороб деякі елементи збігаються.

Багаторічні спостереження над обрядовістю сербів, хорватів та словенців здійснила угорська фольклористка Марія Кішш (1935–2019). Назвімо дві її монографії – «Огляд фольклорних досліджень угорських словаків» (*A magyarországi déslávok folklórkutatásának áttekintése*, 1977) [30] та «Південнослов'янські обряди вздовж Дунаю» (*Désláv szokások a Duna mentén*, 1988) [29]. Описуючи зимову календарну обрядовість хорватів з комітатів Ваш і Дер-Шопрон, вона виокремлює три групи колядок: міфологічного змісту; твори, пов'язані з тваринництвом і землеробством; змішаного змісту. Серед текстів вона вирізняє «функціонально самостійні», тобто адресовані окремим особам. Аналізуючи слов'янські обряди, Кішш проводить паралелі з угорськими, а також із поширеними в тогочасній Югославії. Вона наголошує, що обряди та обрядова поезія можуть чимало розповісти про життя та побут села: «Через обряд колядування ми можемо дізнатися про норми поведінки, естетичні принципи певної спільноти людей, зрештою, про суспільний устрій, що може сприяти створенню обряду» [29, р. 10]. У своїй книзі Кішш торкається також проблем інтеграції та диференціації, взаємовпливів та запозичень в обрядах і обрядовій поезії. Вона констатує нашарування різних епох у звичаях та піснях, вплив церкви на язичницькі ритуали, значення античної традиції у їх формуванні. Цінність спостережень Кішш полягає не лише у використанні багатого матеріалу та його інтерпретації, а й у постановці низки проблем, що стосуються різноетнічних традицій, взаємовпливів і взаємодій. Згадувані праці містять також огляд фольклористичних досліджень сербів, хорватів та словенців Угорщини в повоєнний час.

Увагу Кішш привернула й така важлива проблема, як взаємодія різних жанрів слов'янського фольклору [28].

Об'єктом її спостережень стали ліричні, обрядові й не-обрядові пісні південних слов'ян із різних регіонів Угорщини, Югославії, Болгарії, їх історико-порівняльне вивчення. Фольклористка розглядає взаємодію різних фольклорних жанрів як динамічну живу систему, що розвивається в просторі й часі та має гнучкі, рухливі кордони. Кішш наводить також приклади актуалізації пісень.

Особливості народного календаря хорватів із різних місцевостей Угорщини зафіксували у своїх розвідках М. Каповіч [27] та Мігай Мандіч (зимові обряди та пісні сіл зі змішаним населенням) [41]; Емеше Сойка та Антал Візін розглянули ходу троїцьких королів у хорватів Байя, ілюструючи це численними прикладами пісень і мелодій [44]. Автори роблять висновок, що матеріал із місцевості Байя споріднений з обрядовими традиціями Балкан.

Крім календарної, угорські слависти розглядали сімейну звичаєвість. Декілька студій Ерньо Еперйешши присвячено весіллю у хорватів, сербів та словенців, зокрема драматичним іграм – *установленню дерева життя* (церафа), *напуванню, умиванню молодиці* тощо. У драматичних діях не бракує жартівливих моментів, еротичних символів і жестів [8, р. 11–71]. Цікаві висновки щодо угорсько-слов'янських взаємовпливів у фольклорі хорватських поселень вздовж р. Мури, області Зала зробив Е. Еперйешши у своїй іншій праці – «Дослідження взаємовпливів у системі вірувань одного угорсько-хорватського поселення» [7]. Він засвідчив, що угорська музика, танець, драматичні ігри впливали на хорватський фольклор, а хорватські вірування своєю чергою запозичувалися угорцями.

Весільне дійство в хорватів уздовж р. Драви розглядає Рожа Беговац [3]. Авторка дає детальний опис перебігу весілля з прикладом пісень і нотного матеріалу. В іншій праці [4] Беговац проаналізувала архаїчні поховальні обряди, що збереглися до наших днів, а також пов'язані з ними уявлення, молитви про душу спочилого. Вона описала ритуальні дії з метою забез-

печення відходу душі, перебіг поховання та поминок, певні заборони в цей період. Матеріал доповнено відомостями про ритуали угорських хорватів з інших місцевостей.

У справі дослідження угорцями слов'янських пісень та обрядів не можна оминати увагою експедиції до Угорщини та студії зарубіжних слов'янських дослідників. Їхні напрацювання нерозривно пов'язані з угорськими і є вагомим внеском у вивчення означеної тематики.

Традиційно популярним жанром у слов'ян є лірична пісенність, яка демонструє кращу тенденцію до збереження в наш час, ніж інші жанри. Притаманному хорватській пісенності короткому жанру – бечарацу присвячує своє вступне дослідження до збірки пісень різних етнографічних груп хорватів – буневаців, раців, босняків південної частини Угорщини та хорватів поблизу Драви Д. Франковіч [14]. Він зазначає, що ці пісні досі живуть у багатьох варіантах, а ситуація визначає коли, що й чому співається. У місцевих хорватів вздовж Драви зафіксовано макаронічні форми, тобто один рядок співається по-хорватськи, а інший – по-угорськи.

Дослідник підготував також розлоге дослідження хорватських балад під назвою «Міфопоетичні та інші образи балад угорських хорватів» (*Mitopoetska i ina slika balada Mađarskih Hrvata*) [16]. Фольклорист розглядає твори за тематичними розділами, у межах яких аналізує мотиви, образи, текстологію балад. Автор показує, як древні міфологічні уявлення в окремих творах поєднуються з новішими християнськими. Наприклад, християнські святі в баладах набирають рис забутих язичницьких богів.

Угорських славістів приваблює тематика новотворчості у фольклорі. Так, Марія Мукічне у виступі на конференції «Фольклор і традиція. Тенденції формування фольклорної традиції у середовищі угорських словенців» (*A folkórtudomány alakulásának tendenciai a magyarországi szlovénak körében*, 1984), розглядаючи традиційний пісен-

ний репертуар словенців, здійснює глибокий ідейно-художній аналіз пісень періоду Другої світової війни. Дослідниця класифікує ці твори за трьома групами: народжені по гарячих слідах подій; традиційні, актуалізовані в умовах війни; низка народних пісень, що ввійшли в партизанський репертуар. Авторка описує тематику партизанських пісень: битви і бої, прощання з близькими, оспівування героїв, очікування перемоги тощо. Характерною особливістю словенських пісень Угорщини вона вважає присутність у них традиційних поетичних елементів.

Свого часу на території Угорщини побутували героїчний епос, героїчні пісні південних слов'ян. З кінця 1960-х років їх систематично збирає Ігор Грін. На основі власних записів у селах південно-східного Алфьолда (Велика угорська низовина) та південно-західного Задунав'я (Дунантула) він оприявнив такі роботи, як «Історичні пісні південних слов'ян в Угорщині» (*Történeti népelemek a hazai délszláv nemzetiség körében*, 1971–1972), «Шість південнослов'янських пісень з Батоні» (*Hat délszláv népdal Battonyáról*, 1973), «Сербські пісні південного Алфьолда» (*Szerb népdalok Dél-Alföldről*, 1979) та ін. Вивчаючи сербські та хорватські пісні й балади, зібрані на території Угорщини, Грін доходить висновку, що вони своїм корінням сягають спільної південнослов'янської традиції. Водночас він указує на їх відмінності від цих пісень, з'ясовує риси, набуті під впливом фольклору сусідніх етнічних островів. У сув'язі із цим учений розглядає питання переселень південних слов'ян до Угорщини, історію вивчення героїчного епосу сербів і хорватів Угорщини, збірки в перекладі угорською. Задля порівняння він аналізує відомі сербські та хорватські збірники, зокрема відому працю Вука Караджича «Сербські народні пісні» (1823–1833). Не омине дослідник і питань історизму, справедливо вважаючи, що фольклор не є достовірним історичним джерелом, оскільки народ має власний погляд на історичні події і по-своєму

коментує їх. Грін простежив такі історичні зміни в побутуванні героїчних пісень: відмирання деяких сюжетів, трансформацію в інший жанр (наприклад у баладу, ліричну пісню), збільшення пісень новелістичного (побутового й сімейного) характеру, актуалізацію юнацьких пісень.

Питання історизму в південнослов'янських піснях Угорщини цікавлять і Е. Еперйешши у статті «Згадки про Сентготтгардську битву в народних традиціях угорських словенців» [10]. Дослідник описує становище словенців цієї місцевості, подає історичні відомості про битву, умови збирання – упродовж 1974–1980 років. Він виокремлює в переказах чотири великі теми, характеризує, описує процес фольклоризації творів, значне місце відводить питанням історизму. Так, він відмічає наявність у наративах топографічних елементів – назв, імен; деякі з них є справді історичними, та часто трапляються й неточності, адже «пересунення імен на кілька століть не є поодиноким явищем в усній народній творчості, у якій не вважають за конечне точно дотримуватися історичної і географічної достовірності» [10, с. 191].

Щодо вивчення прозових жанрів фольклору слов'янських нацменшин Угорщини маємо окремі праці про казки, народні перекази, оповіді тощо. Тогочасний стан народної прози словаків з комітата Бекеш висвітлив А. Крупа [33]. У ході спостережень він дійшов висновку, що в усній творчості слов'ян цього регіону все менше місця займає казка; на перший план виходять деякі види розповідей, широко розповсюджені анекдоти та жарти. Дослідник розглядає зв'язок народної прози з дійсністю, побутом, дає їй високу художню оцінку. Він також відзначає історичні зміни в жанрах, відмирання в них окремих поетичних троп, зменшення ролі традиції в передачі та виконанні текстів, процеси асиміляції словацьких текстів з угорськими, характеризує окремих оповідачів. Фольклор с. Батя протягом тривалого часу збирав Золтан Фегер, який записав 103 твори народної прози угор-

ською та сербською мовами [12]. Автор констатує зникнення яскравих оповідачів-індивідуумів у селі й водночас знання мешканцями села казок, змішування угорських і сербських мовних елементів у текстах тощо. Фегер аналізує зміни, що відбулися у фольклорі за декілька останніх десятиріч. Ученого цікавить і зв'язок казки з народними віруваннями й, відповідно, міфологічними персонажами.

Д. Франковіч зібрав цікавий матеріал із наївних біблійних історій, які живуть серед різноманітних етнічних груп місцевих хорватів [20]. Ці прозові історії з біблійними елементами стоять близько до апокрифічних, народних молитов і мають на меті виховання набожності, містять легенди з повчаннями й настановами. Окрему групу становлять етіологічні перекази, які прагнуть дати пояснення певним природним явищам. Франковіч цікавиться також малодослідженим матеріалом вірувань про коваля в сербській, хорватській і угорській народній традиції [13]. Автор зазначає, що позитивні риси коваля продовжують жити в легендах про Ісуса і святого Петра, у сербів – про Саву. Вони стають володарями вогню, майстерності й таємниць ремесел, тобто майстрами майстрів. Міфічні істоти описані Франковічем також у народних переказах подравських хорватів [15]. Він зазначає, що подравські народні перекази багаті мотивами, що в інших місцевостях уже забулися. Край багатий талановитими оповідачами, які, за його словами, здубільшого вірять у те, що кажуть. В основній частині дослідник розглядає окремі міфічні істоти, це *судженіца* – доля, *куга*, *враг* – чорт; *ковач* – коваль; *смерт*, *шаркань* – дракон, *віла*, *змай*, *песоглавиці* та ін.

На території сучасної Угорщини в гірських районах комітата Земплен зберігся русинський (український) етнічний анклав. Однак його жителі значно асимілювалися серед місцевих словаків та угорців. У наш час лише старше покоління пам'ятає свою мову; найкраще збереглася русинська культура в сс. Комлошка та Рудабанячка. За спостереженнями науков-

ців, процес витіснення власної культури не означає її зникнення, вона продовжує існувати в інших формах. Це явище отримало назву *колонізації* (З. Уйварі). Процес колонізації русинського фольклору гірських регіонів Земплена відбувався паралельно з відмиранням певних жанрів, обрядів і ритуалів, змін їхніх функцій. Фольклор с. Комлошка зацікавив угорських дослідників Жужанну Діосегі і Габора Барну [5]. Вони зауважують, що тут досі збереглися народні легенди та перекази, відомі старшому поколінню, які озвучують тексти угорською і «руською» мовами. Найпоширенішими є історичні й міфологічні легенди та перекази. Історичні перекази здебільшого пов'язані з місцевою фортецею Пуста й групуються навколо постаті князя Ференца Ракоці II, який в угорців є національним героєм. Про нього та події визвольної війни проти Габсбургів 1703–1711 років зберігся багатий і різноманітний фольклор – як пісенний, так і прозовий. Сама назва Пуста, за переказом, виникла у зв'язку з першими поселеннями на цій території угорців; слов'яни мігрували сюди пізніше. У фортеці панувала жорстока Маргіт Чірке, її антиподом є мужній і справедливий Ракоці. У переказах відобразилися не лише історичні події, а й побут, праця селян у полі, будівельні роботи тощо. У народних оповіданнях простежується змішання різних епох.

Дослідники відмічають вплив слов'янської традиції на угорську також у бувальщинах Комлошки, у яких збереглися рештки народних вірувань. Так, із культом померлих та їхніми душами пов'язана міфічна істота, що вечорами з'являється у вигляді попа, який править месу. На цей типowo слов'янський мотив можна натрапити в українських, словацьких та болгарських віруваннях. Душі померлих приходять у вигляді *страшка*, який може перекидатися в різних звірів: зайця, кішки (*мачки*), кабана, гусака (*гуса*), білого пса. Інколи трапляється образ *нори* (*мари, упири*), яка смочче кров – теж типowo слов'янський витвір, адже в угорських варіантах він не

існує. Ці перекази розповідають русинською, рідше – угорською мовою, називаючи їх історіями чи випадками. В угорських текстах трапляється чимало слов'янських елементів.

Церковним традиціям русинів присвячує своє описове дослідження Ласло Шашварі [42]. Він зауважує, що сама мова майже не збереглася, лише в одному селі ще говорять «по-русинськи», в основі – лемківська говірка. Найбільше зацікавлення традицією помічено в населення Мучоня, де діє русинське самоврядування і школа, хоча самі жителі села розмовляють змішаною словацькою говіркою. Однак традиція ще збережена в багатьох селах колишніх областей Абауй і Земплен, як, наприклад, Фількегаза. У цих селах дотримуються Великого посту, певних звичаїв у Вербну неділю, Страсну п'ятницю, Страсну суботу, на день Пасхи, Троїцин день (на Трійцю). Тут святкують дні Свв. Андрія, Козьми й Дем'яна, Люції, Різдо. На подібну тематику написана праця Й. Кішш «Релігійні свята і обряди у комлошських русинів (Пасха)» (*Egyházi ünnepek és népszokások a komlósakai ruszinoknál (a husvét)*) [32]. Спершу в ній ідеться про історію с. Комлошка, далі традиційні Великодні свята, їх перебіг, ритуальні страви, випікання паски, фарбування яєць, посвячення страв у церкві, поливання водою та ін. В опис включено й сучасне святкування цього обряду.

Як уже згадувалося, популярним героєм угорського фольклору є король Матяш. Цей образ трапляється і в інших, сусідніх з угорцями, слов'янських народів – сербів, хорватів, чехів, словаків, українців та ін. Історичні пісні, казки, перекази, анекдоти про нього мають багато міжнародних паралелей. Цими питаннями впродовж років цікавилася дослідниця Інституту дослідження етнографії Угорської АН Ілдіко Кріза. Вона видала ґрунтовну монографію «Століття Матяшівської традиції» (*A Mátyás-hagyomány évszázadai*, 2007), де розглянула її формування, починаючи від XVI ст. Кріза проаналізувала образ Матяша в уснопоетичній творчості сербів

та хорватів, словенців, українців (русинів), чехів, словаків, його значення в європейській культурі. Фольклористка за-свідчила, що оригінальні фольклорні твори про Матяша існують у кожного народу Карпатського регіону, водночас у них є чимало схожого. Наприклад, той самий елемент (народження героя, його вибори королем, смерть) в одних народів може траплятися в епічних піснях чи баладах, в інших – у прозових жанрах. У своїй статті «Угорський король Матяш в усній народній творчості Закарпаття», що вийшла в перекладі українською мовою, Кріза виокремлює кілька тематичних циклів про Матяша в закарпатському фольклорі: «1. Обрання Матяша королем. 2. Перемога надприродної істоти. 3. Встановлення справедливості перевдягненим королем. 4. Мудрий король та людська мудрість. 5. Роль короля, готового прийти на допомогу, у формуванні мікросередовища» [2, р. 61].

Висновки. Збирання та дослідження фольклору слов'янських нацменшин в Угорщині в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. був плідним в історії науки за різними параметрами. Це, зокрема, державна підтримка на законодавчому рівні, створення національних самоврядувань, освітніх та інших законодавчих документів. Польова робота охопила всю територію країни; на основі нагромадженого матеріалу оприлюднено цілу низку науково-популярних та наукових збірників, посібників, підручників, репертуарного матеріалу тощо. Тривають подальші студії, зокрема розробка концепцій і напрямів вивчення, теоретичних і практичних проблем. Відтак широке висвітлення отримала народна культура найчисленніших слов'янських спільнот країни – словаків, хорватів, сербів, словенців та ін.; водночас до студій залучають уснопоетичну творчість поляків, українців, болгар. У країні від 1975 року систематично публікують спеціальні щорічники – двомовні збірки досліджень (як загальні, так і по окремих національностях), проведено низку між-

народних конференцій, триває активне співробітництво з країнами основного етносу.

Найбільше уваги дослідників привертає обрядовий фольклор і пісні, переважно народного календаря, отримали висвітлення також ліричні пісні, балади, прозові жанри – казки, перекази, легенди тощо. Дослідження є різноплановими, можуть охоплювати окремі регіони, місцевості, села, а також групу жанрів або окремі жанри, теми, сюжети, персонажів тощо. У зв'язку із цим виникають і такі аспекти розгляду, як питання ролі фольклору в національній культурі, проблеми національної ідентифікації, популяризації, збереження народної культури, історизму фольклору, фольклоризму та фольклоризації. Значну увагу привертають питання двомовності (двомовних моделей культури), консервації і асиміляції, історично-порівняльних і зіставних студій. Вагомий доробок у збирання та вивчення фольклору слов'ян належить Андрашу Крупі, Анні Дівічан, Дьордю Франковічу, Ерньо Еперйешши, Марії Кішш.

ПРИМІТКИ

¹ За даними останнього перепису 2022 р., в Угорщині мешкає 29 881 словак, 21 824 хорвати, 11 622 серби, 24 615 українців, 7111 русинів, 7398 поляків, 6109 болгар, 2965 словенців (Népszámlás 2022. URL : <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/statikus-tablak>).

² Перші числа збірників починають виходити з 1975 року.

³ В окремих конференціях (1995, 1998) брали участь також дослідники з ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України Л. Вахніна, Л. Мушкетик, О. Микитенко, Я. Пилинський.

⁴ Про життєвий і творчий шлях А. Крупі див. статтю: Мушкетик Л. Андраш Крупа – збирач і дослідник словацького фольклору Угорщини. *Slavica Slovaca*. 2022. 57. No 2. P. 178–187.

⁵ А. Крупа згадує про це у своїй розвідці: Krupa A. Csanádalberti népmesék 1954-ből. *Národopis Slovákov v Maďarsku*. 2003. 19. P. 125–155.

⁶ Особі казкаря значну увагу приділяли угорські вчені Л. Дег, А. Ковач, І. Шандор, В. Фойкт, В. Кесер, Й. Фараго, Ю. Раффаї та ін. Метод «угорської школи» полягає в тому, що казки вивчають не ізольовано від оповідача:

беруть до уваги його життєвий шлях, світогляд, джерела казкарського багажу, контекст оповіді та питання комунікації тощо.

⁷ Під іменем Янко Сибіяннина тут діє відомий угорський політичний і військовий діяч Янош Гуняді.

⁸ На території Угорщини збирали фольклор і науковці з країн колишньої Югославії. Варто згадати монографію сербської дослідниці, яка продовжила традицію «монографій села» М. Преліч, якій належить книга «Срби в селі Ловри в Угорщині у XX столітті» (*Срби у селу Ловри у Мађарској током XX века*) (1995), у якій вона подає багату картину поселення Ловре (угор. Lórév). Серед іншого тут ідеться про життя та побут мешканців, мовну ситуацію, обряди і звичаї тощо. До книги додано «Ловранський розмовник» та ілюстрації.

Пісенний фольклор словацьких угорців упродовж тривалого часу збирала Е. Крековічова зі Словаччини. У своїй праці «Нахил до співів і пісенні скарби словаків з Мезьобереня» (*A mezőberényi szlovákok énekkedve és dalkincse. Nérodopis Slovákov u Mađarsku*. 1994. 10. P. 131–159) вона пише про зміни, що відбулися в пісенному репертуарі місцевості протягом останніх десятиліть, порівнює місцеві пісні з творами інших словацьких мовних островів – Бекешчаби, Тоткомлоша, Кішкьорьоша.

⁹ Угорський дослідник професор Золтан Уйварі виокремлює такі форми існування міжетнічних зв'язків: контакт, взаємодія, зв'язок, паралель-аналогія (Ujváry Z. Az interetnikus kapcsolatok kérdései a Kárpát-medencében. Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Miskolc, 1996. P. 25–310).

¹⁰ Цей сюжет поширений в українському фольклорі Закарпаття, однак замість Ракоці там діє король Матяш, який бореться з язичницею Погандівчам, котра засіла в одному із замків краю, здебільшого в Невицькому. Існує чимало варіантів твору, який здавна фіксували й вивчали дослідники В. Гнатюк, З. Кузеля, М. Драгоманов, Н. Вархол, Л. Мушкетик та ін.

¹¹ Багато подібних історій про «страх», що являється людям у звіриній подобі, записав на Закарпатті В. Гнатюк («Знадоби до галицько-руської демонології. Зібрав Володимир Гнатюк» (1904)).

¹² Спостереження Кризи доповнили українські дослідники: І. Сенько (Історичні події Угорщини в усній традиції українців Закарпаття. *Acta Hungarica*. 1992. Вип. III. С. 84–88); В. Сокіл (Українські історико-героїчні перекази. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2003) та Л. Мушкетик (Фольклор українсько-угорського порубіжжя. Київ : Радянський письменник, 2013).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мушкетик Л. Славістичні студії в Угорщині: історія та сучасний стан. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2014. 400 с.
2. Кріза І. Угорський король Матяш в усній народній творчості Закарпаття. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 2. С. 60–65.
3. Begovác R. Lakodalmi szokások a Drava menti horvátoknál. *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi köteteiből*. 1996. 1. P. 95–115.
4. Begovác R. Temetés és vele kapcsolatos szokásai a Drava menti horvátoknál. *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*. 1996. 3. P. 131–142.
5. Diószegi Zs., Barna G. Komlóskai mondák. *Herman Ottó Múzeum Közleményei*. 1981. 10. P. 280–295.
6. Eperjessy E. Kissebbségek néprajzi kutatásai Magyarországon (1980–1990). *A IV Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Budapest ; Békéscsaba ; Debrecen , 1991. P. 152–162.
7. Eperjessy E. Kölcsönhatások vizsgálata egy magyar-horvát vegyes település hiedelemvilágának tükrében. *A VI Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Budapest ; Békéscsaba, 1998. P. 139–149.
8. Eperjessy E. Lakodalmi rítusok és dramatikus játékok egy vegyes etnikumú régióban. *Válogatás a magyarországi nemzetiségek köteteiből*. 2000. 3. P. 11–71.
9. Eperjessy E. / összeál. Archaikus horvát, szerb, szloven népi imádságok és énekek. *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*. 1993. 10. 216 p.
10. Eperjessy E. A szentgotthárdi csata emléke a magyarországi szloven néphagyományokban. *Válogatás a magyarországi nemzetiségek köteteiből*. 1996. 1. P. 181–207.
11. Eperjessy E. «Tánc a cerefa alatt» – Lakodalmi rítusok és dramatikus játékok a mura menti és a nyugat-somogy megyei kaj-horvátoknál. *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*. 7. 2000. P. 13–80.
12. Fehér Z. Sakupljanje pripovjedaka u Bacinu. *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*. 1982. № 5. P. 56–78.
13. Frankovics Gy. A kovács szerepe a szerb, a horvát és a magyar néphagyományban, valamint interetnikus kapcsolatai. *Etnografija Srba u Mađarskoj*. 1999. 2. P. 7–40.
14. Frankovics Gy. / ured. Ljub' me, diko, al' neka s večera... : beæarci Hrvata u Mađarskoj. Pécs : Frankovics Bt., 2002. 179 p.
15. Frankovics Gy. Mitikus lények a Drava menti horvátoknál. *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*. 1990. 9. P. 168–196.

16. Frankovics Gy. Mitopoetska i ina slika balada Mađarskih Hrvata. *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*. 1997. 4. P. 111–133.

17. Frankovicz Gy. /összeál. Krikus-Krakus: pučke usmene erotične, šaljive, biblijske i životne pripovijetke iz Podravine u Mađarskoj. Pécs, 1999. 178 p.

18. Frankovics Gy. /összeál. Taši, taši, tananal!: dječje igre, pjesme, brojalice, uspavanke, brzalice i rugalice. Pécs, 1994. 166 p.

19. Frankovics Gy. /összeál. Boj pod Sigetom opjevali su i Slovaci. Budapest, 2006. 314 p.

20. Frankovics Gy. Paraszttiblia. *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*. 1994. 1. P. 127–138.

21. Grin I. Délkelet magyarországi szerb népdalok. *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi kötetéből*. 1996. 1. P. 207–236.

22. Gyivicsán A. Anyanyelv, kultúra, közösség: A magyarországi szlovákok. Budapest, 1993. 343 p.

23. Gyivicsán A. A folklór változó szerepe a magyarországi szlovákok kulturális rendszerében 1945 után. *Folklór és tradíció*. Budapest, 1987. 4. P. 30–47.

24. Gyivicsán A. A nemzetiségi-etnikai kultúra folklorisztikai kutatása. *Národopis Slovákov u Mađarsku*. 1994. 10. P. 35–45.

25. Gyivicsán A. Nyelvi dualitás és tartalmi párhuzamok a magyarországi szlovákok közösségi szokásaiban. *A III Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Budapest ; Békéscsaba, 1986. P. 187–196.

26. Gyivicsán A. A nyelvszigeti kultúra néhány kérdéséről (a magyarországi szlovák példáján). *Nyelvi Latóhatár*. 2001. 2. P. 63–71.

27. Kapovics M. A nyugat magyarországi Und szokásai és hagyományoi. *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*. 1999. 6. P. 115–131.

28. Kiss M. Affinitás és helycsere a szokásköltészetben. *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Debrecen, 1982. P. 515–518.

29. Kiss M. Délszláv szokások a Duna mentén. Budapest, 1988. 265 p.

30. Kiss M. A magyarországi délszlávok folklórkutatásának áttekintése. Budapest, 1977. 119 p.

31. Kiss M. A százhalombattai szerbek naptári ünnepei. *Etnografija Srba u Mađarskoj*. 1997. 1. P. 13–24.

32. Kiss J. Egyházi ünnepek és népszokások a komlósikai ruszinoknál (a husvét). *Tanulmányok a hazai bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzáról*. 1998. 1. P. 153–175.

33. Krupa A. A Békés megyében élő szlovákok népi prozája – mint tradicionális szokások és hiedelmek megőrzője. *A II Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Békéscsaba, 1981. No 3. P. 590–605.

34. Krupa A. A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága. Debrecen, 1987. 432 p.
35. Krupa A. A jeles napok mai ismerete a nyíregyházi szlovákoknál. *Národopis Slovákov v Maďarsku*. 1997. 13. P. 27–53.
36. Krupa A. Jeles napok az oroslányi szlovákoknál. *Národopis Slovákov v Maďarsku*. 1996. 12. P. 26–45.
37. Krupa A. A magyarországi szlovákok folklórkutatásának eredményei. Budapest, 1979. 422 p.
38. Krupa A. / összeál. Kalendarne obyčaje I. Jesen – Predvianocne ozdobie. Békéscsaba, 1996. 325 p.; Kalendarne obyčaje II. Vianoce – Nove Rok – Nri krale. Békéscsaba, 1997. 312 p.; Kalendarne obyčaje III. Predjarie, Jar – Leto – Dni v tedni. – Békéscsaba, 1998. 357 p.
39. Krupa A. Zsofka néni mesei. Budapest ; Békéscsaba, 1984. 248 p.
40. Kriza I. Közös tendenciák és önnáló fejlődés a Duna menti népek folklórában. *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*. 1996. 3. P. 22–37.
41. Mandics M. A csávolyi bunyevác horvátok télközepe szakásai és hiedelmei. *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*. 1997. 4. P. 86–99.
42. Sasvari L. Ruszin hagyományok görög katolikusságunk néprajzban. Budapest, 1996. 104 p.
43. Szabóné Marlok J. Etnokulturális változások Pilisszentkereszten a kalendáris és lakodalmi szokások tükrében. *Národopis Slovákov v Maďarsku*. 1993. 9. P. 45–71.
44. Szojka E.; Vizin A. Kraljice – a bajai bunyevácok pünkösdi királynő járása. *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*. 1994. No 1. P. 55–71.
45. Újházi K. Soskút népi élete. *Národopis Slovákov v Maďarsku*. 1993. 9. P. 153–175.
46. Zsilák M. A pilisiregión népi imádságai. *Národopis Slovákov v Maďarsku*. 2001. 17. 59–67.

REFERENCES

1. MUSHKETYK, Lesia. *Slavic Studies in Hungary: History and Current State*. Kyiv: M. Rylsky IASFE, NAS of Ukraine, 2014, 400 pp. [in Ukrainian].
2. KRIZA, Ildiko. Hungarian King Matthias in the Oral Folklore of Transcarpathia. *Folk Art and Ethnography*, 2005, no. 2, pp. 60–65 [in Ukrainian].
3. BEGOVAC, Rozha. Lakodalmi sokashok a Drava menti horvatoknál [Wedding Customs among the Croats along the Drava]. *Selection from the Ethnographic Volumes of Hungarian Nationalities*, 1996, no. 1, pp. 95–115 [in Hungarian].

4. BEGOVAC, Rozha. Temetesh esh vele kapcholatosh sokashai a Dravamenti horvatoknal [Funerals and related customs among the Croats of the Drava]. *Ethnography of Croats in Hungary*, 1996, no. 3, pp. 131–142 [in Hungarian].
5. DIÓSZEGI, Zhuzhanna; BARNA, Gabor. Komloshkai mondak [Komloshka's Tales]. *Herman Ottó Museum Publications*, 1981, no. 10, pp. 280–295 [in Hungarian].
6. EPERYESHY, Erne. Kishebshegek neprajzi kutatashai Magyarorsagon (1980–1990) [Ethnographic research on minorities in Hungary (1980–1990)]. *Papers presented at the IV International Conference on Ethnographic Ethnicity*, Budapest, Békéscsaba, Debrecen, 1991, pp. 52–162 [in Hungarian].
7. EPERYESHY, Erne. Kelchenhatashok vizhgalata edy madyar-horvat vedyesh telepules hiedelemvilaganak tukreben [An Examination of Interactions in the Light of the World of Beliefs of a Mixed Hungarian-Croatian Settlement]. *Proceedings of the 6th Békéscsaba International Conference on Ethnography and Nationality Research*, Budapest, Bekeschaba, 1998, pp. 139–149 [in Hungarian].
8. EPERYESHY, Erne. Lakodalmi ritushok és dramatikush jatekok edy vedyesh etnikumu regioban [Wedding Rites and Dramatic Games in a Mixed Ethnic Region]. *Selection from the Volumes of Hungarian Nationalities*, 2000, no. 3, pp. 11–71 [in Hungarian].
9. EPERYESHY, Erne, ed. Arhaikush horvat, serb, sloven nepi imadshagok es enekesek [Archaic Croatian, Serbian, Slovenian Folk Prayers and Songs]. *Ethnography of South Slavs in Hungary*, 1993, no. 10, 216 pp. [in Hungarian].
10. EPERYESHY, Erne. A sentgotthardi chata emleke a madyarorsagi sloven nephadyomanyokban [The Memory of the Battle of Szentgotthárd in Hungarian Slovene Folk Traditions]. *Selection from the Volumes of Hungarian Nationalities*, 1996, no. 1, pp. 181–207 [in Hungarian].
11. EPERYESHY, Erne. «Tanc a cerefa alatt» – Lakodalmi ritushok es dramatikush jatekok a mura menti es a nyugat-shomodi medyei kaj-horvatoknal. [«Dance under the Cerefa» – Wedding Rites and Dramatic Games among the Kai-Croats of the Mura Region and West Somogy Counties]. *Ethnography of Croats in Hungary*, 2000, no. 7, pp. 13–80 [in Hungarian].
12. FEHER, Zoltan. Sakuplanie pripovedaka u Bachinu [Collection of Stories in Bacin]. *Ethnography of South Slavs in Hungary*, 1982, no. 5, pp. 56–78 [in Hungarian].
13. FRANKOVICH, Dyordy. A kovach serepe a serb, a horvat esh a madyar nephadyomanyban, valamint interetnikush kapchalatai [The Role of the Blacksmith in Serbian, Croatian and Hungarian Folk Traditions, and Its Interethnic Relations]. *Ethnography of Serbs in Hungary*, 1999, no. 2, pp. 7–40 [in Hungarian].

14. FRANKOVICH, Dyordy, ed. *Ljub' me, diko, al' neka s veèera... : beàarci Hrvata u Maðarskoj* [Love Me Girl, but let's Go to Dinner...: Beacon Croats in Hungary]. Pech: Frankovich Bt., 2002, 179 pp. [in Hungarian].

15. FRANKOVICH, Dyordy. Mitikush lenyek a Drava menti horvatoknal [Mythical Creatures among the Croats along the Drava]. *Ethnography of South Slavs in Hungary*, 1990, no. 9, pp. 168–196 [in Hungarian].

16. FRANKOVICH, Dyordy. Mitopoetska i ina slika balada Majarskih Hrvata [Mythopoetic and Other Images of the Ballads of Hungarian Croats]. *Ethnography of Croats in Hungary*, 1997, no. 4, pp. 111–133 [in Hungarian].

17. FRANKOVICH, Dyordy, ed. *Krikus-Krakus: puchke usmene erotichne, shaljive, biblijske i shivotne pripovijetke iz Podravine u Majarskoi* [Krikus-Krakus: Folk Oral Erotic, Humorous, Biblical and Life Stories from Podravina in Hungary], Pech, 1999, 178 pp. [in Hungarian].

18. FRANKOVICH, Dyordy, ed. *Tashi, tashi, tanana!: djechye igre, pyesme, brojalice, uspavanke, brzalice i rugalice* [Get up, Get up, Get up!: Children's Games, Songs, Rhymes, Lullabies, Quick Rhymes and Mocking Songs]. Pech, 1994, 166 pp. [in Hungarian].

19. FRANKOVICH, Dyordy, ed. *Boj pod Sigetom opyevali su i Slovaci* [Slovaks also Sang the Battle of Sziget]. Budapest, 2006, 314 pp. [in Hungarian].

20. FRANKOVICH, Dyordy. Parasztbiblia [Farmer's Bible]. *Ethnography of Croats in Hungary*, 1994, no. 1, pp. 127–138 [in Hungarian].

21. GRIN, Igor. Délkelet-magyarországi szerb népdalok [Serbian Folk Songs of Southeastern Hungary]. *Selection from the Ethnographic Volumes of Hungarian Nationalities*, 1996, no. 1, pp. 207–236 [in Hungarian].

22. GYIVICSÁN, Anna. *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok* [Mother Tongue, Culture, Community: The Slovaks of Hungary]. Budapest, 1993, 343 pp. [in Hungarian].

23. GYIVICSÁN, Anna. A folklor változó szerepe a magyarországi szlovákok kulturális rendszerében 1945 után [The Changing Role of Folklore in the Cultural System of Slovaks in Hungary after 1945]. *Folklore and Tradition*. Budapest, 1987, vol. 4, pp. 30–47 [in Hungarian].

24. GYIVICSÁN, Anna. A nemzetiségi-etnikai kultúra folklorisztikai kutatása [Folkloristic Research on National-Ethnic Culture]. *Ethnography of Slovaks in Hungary*, 1994, no. 10, pp. 35–45 [in Hungarian].

25. GYIVICSÁN, Anna. Nyelvi dualitash és tartalmi parhuzamok a magyarországi szlovákok kezeshegi sokashaiban [Linguistic Duality and Content Parallels in the Community Customs of Slovaks in Hungary]. *Proceedings of the 3rd Békéscsaba International Ethnographic Nationality Research Conference*. Budapest; Békéscsaba, 1986, pp. 187–196 [in Hungarian].

26. GYIVICSÁN, Anna. A nyelvsigeti kultúra néhány kérdéséről (a magyarországi szlovák példán) [On Some Issues of the Language Island Culture (Exemplified by the Hungarian Slovak)]. *Linguistic Frontier*, 2001, no. 2, pp. 63–71 [in Hungarian].

27. KAPOVICH, Marton. A nyugati magyarországi Und sokashai és hádyományai [Customs and Traditions of the Croatian Peoples of Western Hungary]. *Ethnography of Croats in Hungary*, 1999, no. 6, pp. 115–131 [in Hungarian].

28. KISS, Maria. Affinitás és helycseré a sokasheltesetben [Affinity and Exchange of Places in Traditional Poetry]. *Ethnographic Studies in Honor of Imre Dankó*. Debrecen, 1982, pp. 515–518 [in Hungarian].

29. KISS, Maria. *Délszláv Szokások a Duna Mentén [South Slavic Customs along the Danube]*. Budapest, 1988, 265 pp. [in Hungarian].

30. KISS, Maria. *A magyarországi deszlavok folklorkutatásának áttekintése [A Review of Folklore Research on the Hungarian Slavs]*. Budapest, 1977, 119 pp. [in Hungarian].

31. KISS, Maria. A sahalombattai serbek naptári ünnepei [Calendar Holidays of the Serbs of Szahalombatta]. *Ethnography of Serbs in Hungary*. 1997, no. 1, pp. 13–24 [in Hungarian].

32. KISH, Yudit. Egyházi ünnepek és népszokások a komloszkai rusinoknál (a husvét) [National Holidays and Folk Festivals with the Ruthenians of Komloszka (Easter)]. *Studies on the Ethnography of the Domestic Bulgarian, Greek, Polish, Armenian, and Ruthenian Nationalities*, 1998, vol. 1, pp. 153–175 [in Hungarian].

33. KRUPA, András. A Békés megyében élő szlovák népi próza – mint hagyományos sokashok és hiedelmek megőrzője [The Folk Prose of the Slovaks Living in Békés County – As a Preserver of Traditional Customs and Beliefs]. *Proceedings of the Second Békéscsaba International Conference on Ethnography and Nationality Research*. Békéscsaba, 1981, vol. 3, pp. 590–605 [in Hungarian].

34. KRUPA, András. *A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága [The World of Beliefs of the Slovaks of Southeastern Hungary]*. Debrecen, 1987, 432 pp. [in Hungarian].

35. KRUPA, András. A jeles napok mai ismerete a nyíregyházi szlovákoknál [The Contemporary Knowledge of Significant Days among the Slovaks of Nyíregyháza]. *Ethnography of Slovaks in Hungary*, 1997, no. 13, pp. 27–53 [in Hungarian].

36. KRUPA, András. Jeles napok az oroszlányi szlovákoknál [Significant Days for the Slovaks of Oroszlány]. *Ethnography of Slovaks in Hungary*, 1996, no. 12, pp. 26–45 [in Hungarian].

37. KRUPA, Andrash. *A magyarországi szlovákok folklórkutatásának eredményei* [Results of Folklore Research on Slovaks in Hungary]. Budapest, 1979, 422 pp. [in Hungarian].

38. KRUPA, Andrash, ed. *Kalendarne obychaje I. Jesen – Predvianocne ozdobie* [Calendar Customs I. Autumn – Pre-Christmas Decorations]. Békéscsaba, 1996, 325 pp.; *Kalendarne obychaje II. Vianoce – Nove Rok – Tri krale* [Calendar customs II. Christmas – New Year – Three Kings]. 1997, 312 pp.; *Kalendarne obychaje III. Predyarie, Jar – Leto – Dni v tedni* [Calendar customs III. Pre-Spring. Spring – Summer – Days of the Week], 1998, 357 pp. [in Hungarian].

39. KRUPA, Andrash. *Zsofka néni meséi* [Tales of Aunt Zsofka]. Budapest, Békéscsaba, 1984, 248 pp. [in Hungarian].

40. KRIZA, Ildiko. Kezes tendenciak esh ennaló feyledes a Duna menti nepek folkloryaban [Tendencies of the Future in the Folklore of the Peoples along the Danube]. *Ethnography of Croats in Hungary*, 1996, no. 3, pp. 22–37 [in Hungarian].

41. MANDIC, Mihai. A chavoyi bunyevac horvatok telkezepi sakashai es hiedelmei [Medieval Customs and Beliefs of the Bunyevac Croats of Csávoly]. *Ethnography of Croats in Hungary*, 1997, no. 4, pp. 86–99 [in Hungarian].

42. SHASHVARI, Laslo. *Rusin hadyományok gereg katolikushagunk neprajzban* [Ruthenian Traditions in the Ethnography of Our Greek Catholicism]. Budapest, 1996, 104 pp. [in Hungarian].

43. SABONE, MARLOK, Julia. Etnokulturalish változashok Pilishsentkereshten a kalendaris es lakodalmi sokashok tukreben [Ethnocultural Changes in Pilisszentkereszt in the Light of Calendar and Wedding Customs]. *Ethnography of Slovaks in Hungary*, 1993, no. 9, pp. 45–71 [in Hungarian].

44. SOJKA, Emeshe, VIZIN, Antal. Kralyice – a bayai bunyevacok pünkösdi kirayne jarasha [A. Kralyice – the Pentecostal Queen's parish of the Bunyevaks of Baya]. *Ethnography of Croats in Hungary*, 1994, no. 1, pp. 55–71 [in Hungarian].

45. UYHAZI, Katalin. Shoshkut nepi elete [The Folk Life of Soskút]. *Ethnography of Slovaks in Hungary*, 1993, no. 9, pp. 153–175 [in Hungarian].

46. ZHILAK, Maria. A pilishiregio nepi imadshagai [Folk prayers of the Pilis region]. *Ethnography of Slovaks in Hungary*, 2001, no. 17, pp. 59–67 [in Hungarian].

Отримано / Received 17.09.2024

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 10.12.2024